

MONÒLITS, ESTELES, LÀPIDES I CREUS SEPULCRALS DE BELLPUIG

per Jaume Torres i Gros

L'estudi vol ser un recull i memòria en pro de les esteles existents a la vila de Bellpuig.

Pels historiadors i arqueòlegs, un menhir o monòlit és una gran pedra que destaca com a monument fet per l'home, des d'una remota antiguitat, per indicar el lloc on reposen les despulles d'un ser humà del qual volgueren deixar memòria, sense cap més senyal ni descripció. Quan l'home ja les utilitza en format d'esteles, làpides i pilarets, ja hi ha inscripcions gravades, i són d'ús corrent en les civilitzacions antigues com a Egipte, Síria, etc., les quals tenen principalment caràcter commemoratiu o funerari.

Les civilitzacions prehistòriques de Catalunya també en feren ús. Hom pot considerar com monòlit o estela algunes lloses de pedra amb gravats, de l'edat del Bronze, com la troballa a la veïna població de Preixana. No sembla que fossin gaire corrents en els temps dels ibers, ni durant la romanització, i molt menys ho feren els visigots i àrabs.

La seva difusió és, però, en el temps de la reconquesta i cristianització del país, temps en què reapareixen els signes d'influència pagana de les cultures de l'home de l'antiguitat i les seves creences noves, heretades de la creença prehistòrica que mescla i adapta llur simbolisme, que cristianitza i fa desenvolupar, amb l'anomenat art romànic, una varietat d'esteles funeràries en forma de pilarets cimats d'un gran disc, conegudes per esteles discoïdals, escampades arreu del nostre país durant els segles XIV a XVII; l'historiador Josep M. Miró analitza la variada simbologia dels cercles, com un sol, creus, símbols de la flor de la vida de sis pètals, l'arbre de la vida, els senyals de l'heràldica o d'oficis, etc., que deixaré ara a part. La seva difusió es concentra per tota la Península Ibèrica, des de l'Oceà Atlàntic al mar

Esteles discoïdals trobades a la casa del senyor Francesc Grañó, a l'avinguda de Preixana.

Estela discoïdal apareguda a l'enderroc de la casa Elies, carrer Homenatge a la Vella.

Mediterrani, tot seguint els Pirineus, des de Galícia, Portugal, Castella, Navarra, País Basc, Aragó i Catalunya, que avui han despertat l'interès per tot arreu, tal com hauria de correspondre aquí, crec jo, amb les pròpies del municipi de Bellpuig.

Les esteles acostumen a ésser realitzades amb material de pedra del país, majorment ací ho són de pedra arenisca, de poca qualitat, que té tendència a exfoliar-se i desintegrar-se amb el pas dels anys. L'erosió produïda per les pluges i altres inclemències meteorològiques en la superfície d'aquests humils monuments funeraris fa que el seu relleu escultòric desaparegui. S'ha de constatar que aquestes obres foren realitzades majoritàriament per humils picapedrers locals.

Aquestes esteles discoïdals eren bastides als fossars, al redós de les petites esglésioles romàniques de cada població, com les aparegudes a les contrades i veïnes poblacions de la nostra comarca, com Preixana, Belianes, Maldà, Vallbona de les Monges, els Omells de Na Gaia i Bellpuig.

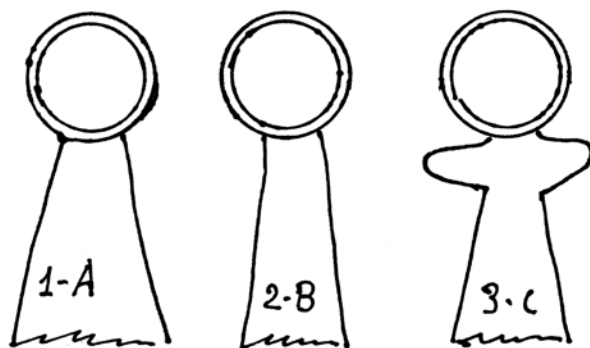
L'estela ocupava i evitava la destrucció d'una altra sepultura senyalitzada, en obrir una fossa al terra del cementiri, i algunes foren possiblement reaprofitades diverses vegades pels familiars tot fent seguir i complint aquesta primera funció, però, en no ser ja necessàries, sembla que a mitjans del segle XIX, a l'imposar-se nous cementiris amb la moda dels nínxols sobreposats, acabaren amb aquell costum ancestral, essent ben aviat oblidades, maltractades i separades del seu lloc. I sort que hom tingué cura, a moltes poblacions, de situar-les damunt de les parets dels nous cementiris com un element decoratiu o com a materials d'aprofitament de construcció de noves cases, com és el cas de Bellpuig.

La primera vegada que vaig escriure sobre esteles funeràries va ser en publicar el meu llibre titulat *Història de Bellpuig dins el Principat de Catalunya*, l'any 1980, on feia esment de les localitzades personalment al desmunt de casa dels meus pares, situada al carrer Homenatge a la Velleja, l'any 1970, al que ningú donà importància. A la nostra població, uns anys després, l'historiador Josep M. Miró, el difunt amic de Maldà, presentà el seu llibre *Esteles funeràries discoïdals de la Segarra*, 1986, que edità el Grup de Recerques de les Terres de Ponent, des de Tàrraga.

És però una altra gran troballa d'esteles discoïdals a Bellpuig que em fa escriure un article a la revista *El Pregoner d'Urgell*, núm. 286-287, del 10 de setembre de 1991, amb motiu d'uns enderrocaments de dues cases velles situades a l'avinguda de Preixana, al costat de l'edifici del Sindicat Agrícola de Bellpuig, on antigament havia estat ubicat l'edifici de les escoles públiques municipals i l'antic hospital, havent passat la propietat a mans de Francesc Grañó. Allí foren trobades una important quantitat d'esteles funeràries discoïdals, procedents dels enterraments de l'antic fossar de la població de Bellpuig, i gràcies a aquest propietari i família es pogueren rescatar de l'oblit i evitar que fossin llançades a les runes; els Amics de l'Art de la Baronia de Bellpuig van anar a recollir les esteles que ja

eren a l'abocador. Amb tot, avui estem esperant que el Departament de Cultura de l'Ajuntament un dia vulgui acollir-les en un espai digne per a perpetuar la memòria històrica local.

La troballa tingué ressonància i l'historiador i arqueòleg Josep Gallar, un altre amic meu i cap del serveis d'arqueologia de la Generalitat de Catalunya, vingué a Bellpuig, verificà la troballa i publicà un molt bon article anomenat "Esteles discoïdals" a l'apartat de *La comarca d'Urgell*, que publica l'Enciclopèdia Catalana, on resumint, diu: "...a la vila de Bellpuig s'ha localitzat darrerament un dels conjunts d'esteles discoïdals funeràries més nombrós i important de les comarques de la Catalunya occidental, actualment es guarden en una casa particular format per uns 37 exemplars... Les esteles de Bellpuig formen un conjunt homogenat, bàsicament estan construïdes per una part alta discoïdal suportada per un peu troncopiramidal amb base més o menys piramidal, el cap discoïdal i els seus laterals de coll, o sigui, la zona de contacte d'ambdues parts amb unes protuberàncies arrodonides, a manera d'espatlleres".¹

Esbrinant els cementiris antics de Bellpuig, crec que el més antic era ubicat entre la plaça de sota el castell senyorial i els carrers St. Antoni i St. Josep, als entorns de l'església antiga i hospital de St. Nicolau vell, on han aparegut trossos d'esteles discoïdals, i que canvia d'ubicació a partir del segle XVI, després de la construcció del temple parroquial de St. Nicolau nou, i als seus entorns s'hi fa el nou fossar o cementiri nou; a mitjans del segle XIX aquest lloc sagrat es trasllada als afores de la població per motius de salubritat pública, tot obeint una ordre governativa.

Del segon cementiri deuriem ser les esteles trobades a la casa Hospital i Escoles públiques ubicades a l'avinguda de Preixana, o sigui al fons i sota la costa i carrer del temple parroquial. Hom creu que aquest cementiri hauria tingut un camp d'esteles i monòlits tipus discoïdals de gran gruix i format, obrades sobre pedra,

1) Diversos Autors, *Catalunya Romànica, Volum XXIV. El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*. Barcelona, 1997, pàg. 524-525

*Mausoleu de
Ramon de Cardona
i Anglesola,
parroquia de Sant
Nicolau.
(Foto Eudald)*

en forma de pilaret cimat amb un disc còsmic o rodó, simbologia de la vida solar; amb l'estela, el difunt deixarà constància de la seva existència i recordança pels seus familiars, tot representant el disc com el seu propi cap i cos del difunt que busca la perpetuïtat amb el pas dels temps, del més enllà amb l'esperança de salvar l'ànima eterna, amb senyals i inscripcions cristianes de record generalment amb el símbol de la creu. Malauradament aquest desig no ha estat possible d'acomplir-se per la modernitat del pensament i la inconsciència dels homes i dones d'avui, i de tot un país que s'oblida del respecte que devem als propis difunts que ens precediren i que són els parents i avantpassats propis.

El fet és que avui aquestes esteles funeràries es troben en mans de vilatans particulars que les recolliren, per si un dia les nostres autoritats se n'ocupen i es fan responsables d'aquesta part del nostre patrimoni local, com un deure de dret moral del record i memòria històrica, com han fet altres poblacions, per refermar la seva pròpia cultura. Últimament, en el transcurs d'aquest any 2014, en tirar

a terra una altra casa ubicada al casc antic de Bellpuig, al carrer Homenatge a la Vellella, ha tornat a aparèixer una altra estela discoïdal.

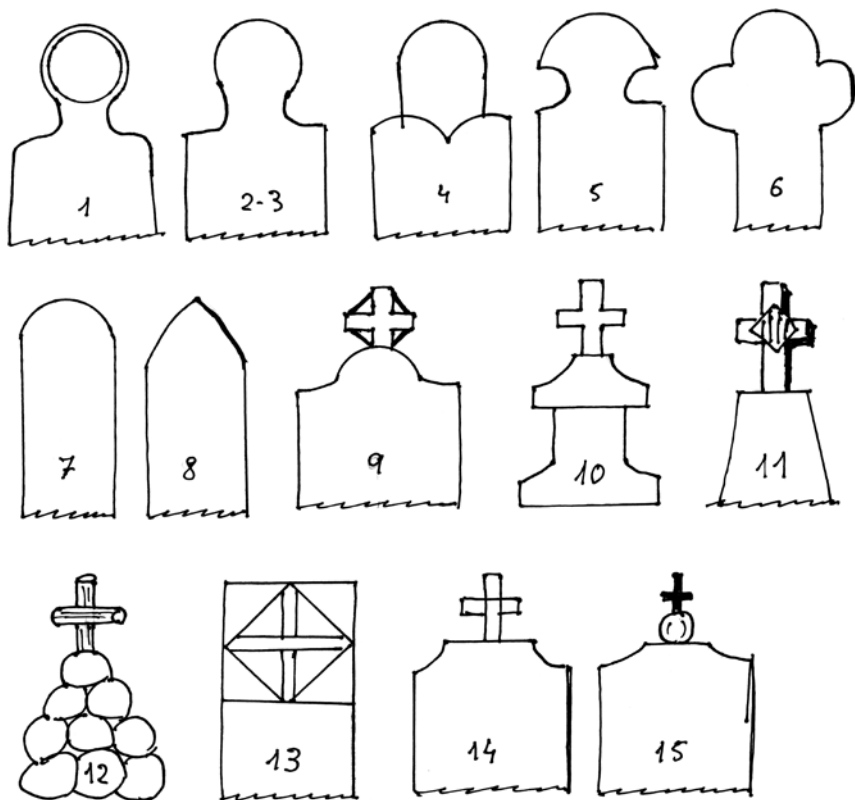
En altre temps, les autoritats de la població feren un gran esforç per salvar de l'abandó i venda el més gran monument patrimonial local funerari reconegut amb orgull a la vila de Bellpuig, si bé poc divulgat per les autoritats culturals governatives del nostre país, com és el mausoleu del nostre compatriota, el Virrei de Nàpols, Ramon de Cardona-Anglesola, un dels millors sepulcres com a exemplar i representatiu de l'art del renaixement italià de tota la Península Ibèrica, obra de marbre blanc i que es guarda dins del temple parroquial de St. Nicolau.

Bé que alguns dels nostres avantpassats més afortunats o adinerats tingueren el privilegi de soterrar-se a les capelles del temple parroquial durant els segles XVII i XVIII, si més no, la majoria foren enterrats al cementiri comú exterior, fins al segle XIX, en què es traslladen els sepelits al cementiri nou, que és l'actual cementiri municipal; a ell es transportaren les restes mortuòries del cementiri vell i es dipositaren en una gran sitja ossari; durant aquests afers, però, és quan desapareixen les esteles del vell cementiri.

El nou cementiri municipal, cal datar-lo als inicis del segle XX, així que tan sols té un centenar d'anys, i ocuparia la meitat de terreny de l'actualitat. S'hi feren nínxols com era moda, i es deixà espai al camp de terra, on es continua col·locant les noves esteles de l'època, que imiten les antigues; la més vella porta la data de 1912, igual que els nínxols. Aquests últims, els deixaré a part de l'estudi, ja que el vull centrar en les esteles-làpides que vull continuar, doncs n'hi ha alguna que sembla haver estat reaprofitada, per la qual cosa ens mostra la seva evolució a làpides com he dit, imitant les antigues esteles discoïdals. És comprovat que es generalitza el col·locar els cadàvers dins de nínxols per ser a l'abast familiar; així s'habitua el lloc com a dipositari de les despulles dels seus avantpassats, sempre que es pagui el lloguer municipal, ja que en cas contrari aquest pot apropiarse'n i fer desaparèixer sepultat i làpida dels antics propietaris, com passa en el cas de les esteles dels antics fossars de la població. Ull, el patrimoni en perill altre cop.

Així és com són els nínxols que van ocupant a poc a poc tot el cementiri, mentre les esteles, làpides i creus del camp de terra veuen com es redueix el seu espai; per tant és visible el perill de la seva presència en ell i poden desaparèixer del sòl esteles, làpides, creus i mausoleus familiars grans.

La millora i l'engrandiment del cementiri data de l'any 1953, any en què es tanca i al centre s'hi col·loca l'Àngel de les Ànimes; el recinte té la forma d'un parc en forma de creu; un conjunt remarcant de quatre espais, dos són camps de terra que ocupen les làpides i creus, les quals són voltades per avingudes amb arbres (xiprers) que ornem el recinte amb les sepultures i els pisos de nínxols posats sota porxos o no. Si bé es deixen de posar esteles i làpides amb molta facilitat al cementiri, les

Tipus d'esteles discoïdals, làpides i creus del cementiri de Bellpuig.

que hi són tenen un barreig d'estils artístics interessant que es desenvoluparen entre els anys 1912 i 1942; en aquest període és quan desapareixen les esteles i apareixen les làpides i les creus en tot el subsòl del camp de terra. S'hi compten un total de 103 sepultures des de l'any 1912 al 2009; de les inventariades, 59 són fetes amb material de pedra arenosa, 12 de marbre blanc, 30 de ciment Portland, 11 de ferro i 2 de fusta; a més a més, hi ha 4 grans mausoleus familiars.

Les esteles-làpides existents, com he dit, són imitacions de les antigues i segurament estan fetes per encàrrec dels familiars dels difunts; per altra part hi apareixen, si deixem les creus, pilars monumentals de gran format i estil modernista de l'època; amb elles es pot visionar una gran mostra de l'art artístic i patrimonial del segle XX existent al cementiri municipal de Bellpuig; hi faré referència pel seu gran interès, ignorant les obrades en motlle amb el ciment Portland, i les de fusta –la seva conservació és molt precària, i van caient a trossos per manca de cura, mentre les làpides-creus de marbre i les dels pilarets estan ben conservades i és interessant tenir-les dins el nostre patrimoni i conservar-les.

Sepultura discoïdal (tipus 1), any 1941 Puig, i creu sense dades.

Làpida (tipus 7) Panadés any 1940. (Al fons làpides tipus 7, 8, 11)

Làpida (tipus 7) Caselles, any 1923.

Làpides (tipus 7) M. Farré, any 1923, i Puig, any 1944.

Creu (tipus 10) Gimeno, any 1942, i làpida (tipus 7) J. Roig, any 1940.

Al fons, làpida (tipus 8) Camins, any 1913, làpides (tipus 7) Berdegué, any 2008. Davant, làpida (tipus 7) Aubach, any 1941, i creu Santiveri.

Creu (tipus 11) Sobrevals, any 1931.

Creu, Oliveres, any 1928, inclou foto dins el cercle.

Creu de ciment, sense dades.

Creu de ciment, Serra, any 1959.

*Làpida (tipus 2) sense dades.
Creu (tipus 11) sense dades.
Creu (tipus 11), Aubach, any 1918.*

Mausoleu de la família Esquiús, any 1919.

Mausoleu de la família Pifarré.

Mausoleu de la família Florensa.

Mausoleu família Font-Huguet, any 1988.

Creu (tipus 10), Farrerons, any 1918

Creu (tipus 12), Bertran, any 1917

Concretant, de les esteles discoïdals de l'època antiga existents dels vells cementiris de Bellpuig, en podem catalogar de tres tipus: A, B, i C. De les esteles-làpides discoïdals existents al cementiri de Bellpuig, actualment són de tres variants o tipus de format, 6 són imitacions i altres 7 són un conjunt de variacions i d'estils de traspàs, si bé totes elles porten la simbologia de la creu dins el cercle i cap decoració repetida; altre tipus, 8, és una làpida de punta gòtica, i del tipus 9 al tipus 11 són grans pilarets amb creu o monòlits coronats per una gran creu d'una sola peça, un altre tipus, el 12 és una làpida gran molt curiosa, les mostraré fotogràficament (com se sol dir la imatge val més que mil paraules i escrits). Caldria estudiar i catalogar aquests petits monuments sepulcral com a peces patrimonials locals que no han de desaparèixer per cap motiu i deixar-les per sempre al seu lloc, al cementiri municipal.

CRONOLOGIA DE LES SEPULTURES, ESTELES, LÀPIDES I CREUS

- 1912 Dues, la de Rovira i la de R. Oliva
- 1913 Una, la de Camins
- 1914 Dues, la de Bernades i la de Sala Piqué (músic)
- 1915 Dues, la de Bertran i la de Gardenyes
- 1917 Una, la de Bertran
- 1918 Tres, la de Farrerons, la d'Oroles i la d'Aubach
- 1919 Tres, la de Font, la de Majós i la d'Esquiús (mausoleu)
- 1920 Una, la de Pollina
- 1921 Una, la de M. Font
- 1926 Una, la de Amat
- 1927 Una, sense nom
- 1928 Tres, la d'Oliveres, la de Solsona i la de Florensa
- 1931 Una, la de Sorrevals
- 1932 Una, la de Castellsol
- 1934 Una, la de T. Aixalà
- 1938 Una, la d'Agulló
- 1939 Una, la de J. Bonet
- 1940 Tres, la de Panadés, la de Casas i la de J. Roig
- 1941 Tres, la d'Aubach, la de Bellmunt i la de F. Puig
- 1942 Una, la de Gimeno
- 1943 Dues, la de Salat i la de M. Farré
- 1944 Una, la de J. Puig
- 1946 Una, la de Grañó
- 1949 Una, la de R. Pinent
- 1953 Dues, la de Santiveri i la de Llobet
- 1954 Tres, la de Sala, la d'I. Farré i la de Perez
- 1956 Tres, la de Kirikopoulo, la de P. Roig i la de Prudenci Roig
- 1957 Una, la de T. Roig
- 1959 Una, sense nom
- 1960 Una, sense nom
- 1962 Una, la de Calafell
- 1965 Dues, la de Vilaltella i Bori
- 1971 Una, la de Borabia
- 1980 Una, de la filipina
- 1983 Dues, la de Ferran i la de Panadés
- 1988 Una, la de M. Font Rius (Mausoleu)
- 2008 Dues, la de Berdegú i Llobera
- 2009 Una, la d'Isidor Cònsul